

Левківський М.В. Іван Огієнко – визначне явище в українській освіті, науці і культурі (до 120-річчя із дня народження) / М.В. Левківський // Освіта України. – 2002. – № 7-8 (302). – С. 7.

Михайло Васильович Левківський,
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІВАН ОГІЄНКО – ВИЗНАЧНЕ ЯВИЩЕ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ, НАУЦІ І КУЛЬТУРІ

(до 120-річчя із дня народження)

Серед яскравих зірок на Волинсько-Поліському небосхилі до найповажнішої плеяди варто віднести гетьмана Війська Запорозького Івана Виговського, геніальну Лесю, конструктора космічних систем академіка С. Корольова, академіка, поета і перекладача Максима Рильського, основоположника світової теорії металургії професора Івана Фещенка-Чопівського, автору перекладу Святого Письма, міністра УНР, історика, мовознавця і педагога професора І. Огієнка.

Його доля є чи не найскладнішою і найдраматичнішою, оскільки народився у простій родині (15 січня 1882 р. у містечку Брусилів, нині Житомирська обл.) й виховував напівсиротою. Однак прикладом власного життя довів, що людина виключною працелюбністю здатна долати найскладніші перешкоди в досягненні мети. Отже, здобувши початкову освіту, майбутній вчений крок за кроком пройшов шлях учнівства від фельдшерської школи до випускника Київського університету св. Володимира.

Плідною виявилася педагогічна дальність І. Огієнка, оскільки працював на ниві просвітництва вчителем комерційної школи та гімназій Києва, Львова, і професором в університетах Києва, Кам'янець-Подільського, Варшави, Манітобі (був почесним доктором університету у Брно – Чехія). Очевидно, поєднання викладацької дальності й творчих наукових пошуків дозволили йому

започаткувати (чи не найпершому) таку галузь гуманітарної науки як українознавство, хоча до цього долучалися раніше В. Антонович. М. Костомаров. П. Чубинський і М. Грушевський. Загалом науковий творчий спадок вченого (біля півтори тисячі статей і книг, з них більше 50 монографій та підручників) можна кваліфікувати як українознавство, хоча і виділяють дослідники праці з історії церкви, історії, культури, мовознавства, літературознавства, релігієзнавства, з педагогіки, і методики рідної мови й літератури.

Для вивчення історичних коренів нашої культури І. Огієнко вивчає гебрейську, грецьку, латинську, старослов'янську, польську, російську, німецьку й англійську мови та інші світові мови. Тим самим розвиток нашої культури постає перед ним у контексті всесвітньої історії, відкриваючи яскраві фази апогею та драматичні її занепади. Саме у “Дохристиянських віруваннях українського народу” І. Огієнко, слідом за М. Грушевським, доводить, що культура нашого народу є досить древньою й цілком відповідає типові землеробства, сягаючи у сиву давнину IV–V-го століть. Вчений доводить, що у ті прадавні часи культура наших пращурів була досить близькою до навколишньої природи, оскільки хліборобська праця багато в чому залежала від природних впливів. Тим самим був створений “релігійний догматичний календар”, згідно з яким у формі обрядів, свят наші попередники вшановували сили природи з тим, щоб жити з нею у злагоді

У працях «Константин і Мефодій», «Українська культура» вчений аналізує процес поєднання язичницьких форм культури (за календарним колом) і християнства, вказуючи, що останнє надало язичництву нових рис, назв, але “саме релігійне коло, зв'язане з природою, полишалось незмінним аж до нашого часу”. Огієнко, як і Грушевський, переконує, що наші пращурі (русини) в процесі свого духовно-культурного розвитку «переросли» свій тип культури, точніше були підготовленими до запровадження християнства (кінець X ст.). Особливо наголошує вчений на такому важливому чинникові християнства як носієві греко-римської культури, оскільки саме ці пласти людського спадку

(особливо за часів Ярослава Мудрого) спричинилися до зміцнення державності Київської Русі, й, зокрема, були передумовами створення двірцевої школи в Києві (в якій, як відомо, крім дітей руської еліти, вчилися й нащадки багатьох перших осіб Західної Європи)

Варто відзначити історико-культурні розвідки І. Огієнка, котрі гідні життєвого подвигу, особливо переклад Біблії. Для цього знання іноземних мов ще не гарантували успіху вченому. Цілком закономірно, що цьому сприяла активна участь майбутнього вченого у теоретичному семінарі (ще студентом) з аналізу стародруків, яким керував талановитий дослідник, редактор “Повістей временних літ”, професор В. Перетц. Відомо також, що першими перекладачами Біблії українською були вчені І. Пулюй і П. Куліш (на жаль, цей переклад для нас є майже втраченим). Все ж важливо, що Огієнко підійшов до перекладу вже в зрілому віці (попередньо у 1926 р написавши «Методологію перекладу Святого Письма»). Природно, що ця копітка робота була довготривалою у часі (кінець 20-х – 50-ті рр.) Культурологічна цінність перекладу в тому, що вчений не лише порівнював тексти з давньоєврейської, грецької, латинської, церковнослов'янської, української мов, але й прагнув відтворити українською кожне речення у поетичній формі високим стилем. Звідси текст ставав наближеним до першооснови. Отже, значення цього перекладу Огієнком є непересічним, оскільки, крім релігійної, Біблія виконує й етичну, пізнавальну та культурологічну функції. Природно, що така титанічна праця вченого Огієнка була гідно оцінена Всесвітнім Біблійним товариством (Лондон, 60 рр.), яке нагородило його золотою медаллю.

Як і В. Антоновича. М. Грушевського, М. Костомарова й П. Куліша, Огієнка особливо цікавив період Відродження (друга пол. XVI – XVII століття) в історії нашого народу. У цьому зв'язку він доповнює попередників, високо цінує подвижницьку працю Київського воєводи, князя Костянтина Острозького («Князь Константин Острозький і його культурна праця») й доводить, що Острозька академія забезпечила підвалини для відкриття у майбутньому академії Києво-Могилянської. Не менш вартими уваги працями, в котрих

віддзеркалюється цей період нашої історії, є «Історія українського друкарства», «Друкарство на Волині», «Брусиловское церковное братство й его культурно-просветительская деятельность», «Українська Житомирська Євангелія 1556 року...» та «Наукові знання в Ключь разумьнія Іоанікія Галятовського». Аналізуючи останню, за Огієнком, варто погодитися з ним, що, якщо у сфері раціонального усвідомлення національного буття серцевиною нації є мова, то у сфері підсвідомого, у сфері глибинних основ духовного життя нації, серцевиною її єдності є релігійна віра. Екстраполюючи це твердження на наше сьогодення, очевидно, слід погодитися з академіком НАН України В. Яцьків, що релігія аж ніяк не шкодить у творчих пошуках вченого, а, отже, і в житті людини. За переконанням академіка АПН України Г. Філіпчука, уроки релігії, які викладаються в усіх типах середніх закладів Буковини, у значній мірі сприяють формуванню гуманних взаємин учнів, доброзичливого їхнього ставлення до старших та однолітків.

Особливої уваги варта праця І. Огієнка «Українська культура» (1918), оскільки за останні роки в Україні вона видрукувана 2-х мільйонним тиражем і слугує старшокласникам при вивченні народознавства. Спираючись на дані відомих російських вчених (М. Ломоносова, П. Владімірова та ін.), вчений доводить, що протягом другої половини XVII – XVIII століть Російська держава черпала для свого розвитку з України талановиті інтелектуальні сили. Однак ці випробування не спричинили до егоїзму й замкнутості нашого народу, а, а навпаки - виробили в ньому прагнення до самозбереження й розвитку. Вчений характеризує українців як посередників між культурою Західної Європи і Московською державою (у XVI–XVII ст.). Суттєво, що майже одночасно до цього висновку дійшли В. Вернадський («Украинский вопрос в русском обществе», 1905) і М. Грушевський («Хто такі українці і чого вони хочуть», 1917). Загалом вчений робить висновок, що український народ як етноантропологічна цілісність запосів собі просторе місце на Землі, всюди поклав свою ознаку – «ознаку культури й яскравої талановитості».

Важкими, але й яскравими, виявилися для Огієнка 1918–1920-і роки, оскільки був Міністром освіти і віросповідань УНР, ректором Другого українського університету (м. Кам'янець-Подільський) і директором гімназії для дорослих Спільно з академіком А. Кримським і професором Є. Тимченком плідно працював у Правописній комісії над «Проектом правопису української мови», який з незначними змінами був затверджений ВУАН (1921) і став основою першого правописного кодексу У ці ж роки він розробив і власну концепцію національної школи, яка базувалася на принципах народності, доступності, безплатності початкової освіти, рідномовності навчального процесу, його зв'язку з життям.

За Огієнком, головним у розвитку духовності нашого народу є утвердження таких цінностей, як честь, гідність, працьовитість, справедливість, християнська доброзичливість, які позбавляють його “винародовлення і почуття меншовартості”. Водночас вчений над усе цінував саму “людину, яка позначена яскраво вираженою індивідуальністю власного духовного світу”. Виходячи з цих вартостей, він в образній формі позначив і завдання виховання особистості, сутність яких полягає в тому, щоб «дати широку дорогу для повного розвою кожній людині» («Слово істини», 1944).

Центральним, стрижневим у становленні зростаючої особистості, на його думку є утвердження в молоді гуманності, християнських добродітот, працьовитості, рідномовності й відповідальності за власну долю та долю свого народу. Зазначимо, що зокрема християнські чесноти він розуміє лише як такі, які є реальними, що постійно реалізуються в житті. Суттєвими чинниками становлення дитини як особистості, за Огієнком, є родина, церква, школи, громада та ін.

Перш за все він цінує родину, оскільки саме тут закладаються підвалини рідномовного виховання. Зазначимо, що таких вихідних положень у 20-ті роки дотримувалися М. Грушевський, С. Русова, І. Стешенко, Г. Ващенко та ін. Все ж вчений, як нам видається, є першим, хто включив до наукового обігу поняття

«рідномовне виховання», виходячи при цьому з положення, що «мова – це душа кожної національності».

Природно, що І. Огієнко розумів непересічне значення національної школи для українського народу, оскільки позбавлення останньої (як свідчить процес становлення радянської школи у 30–80-і рр.) спричиняє до духовного виродження, денационалізації, зникнення традицій, деградації. Національна школа, за Огієнком, крім освітньої функції, забезпечує формування національного духу учнів, їхньої культури, традицій. Саме ці завдання віддзеркалюють суть національного виховання дітей та молоді у «Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти» (1996).

Домінантою національної школи є рідна мова. Тому так опікувався І. Огієнко підручниками з рідної мови для всіх ланок національного шкільництва. Звичайно, перевагу він надав створенню підручників для початкової школи. Зазначимо, що цю подвижницьку справу він розпочав ще молодим випускником Київського університету св. Володимира, співпрацюючи з Б. Грінченком. Заслуговують на увагу підручники з рідної мови: «Рідне слово», «Грамматика малої Лесі», «Початкова грамматика української літературної мови», «Бог і світ: читанка...», «Українська грамматика для навчання в народних школах», «Українське писання» та «Вчимося рідної мови» Крім того, працюючи на Холмщині (Польща), вчений друкував численні методичні матеріали з рідної мови в журналах («Рідна мова», 1933–1939, та «Рідна культура» 1935–1937), які часто доводилося видавати на власний кошт. Загалом підручники вченого вирізняються науковістю, народністю, гуманістичною спрямованістю навчального матеріалу. Вони пропонують вивчення рідної мови в тісному зв'язку з історією нашого народу, його культурою.

Надто важливою, можливо й визначальною для самого Огієнка, є його духовна діяльність у сані єпископа, архієпископа, а пізніше – митрополита Іларіона УАПЦ у Канаді (м. Манітобі), а також деканство на богословському факультеті в колегії св. Андрія Первозваного.

Відхід цієї яскравої непересічної енциклопедичної особистості у небуття (12 квітня 1972 р., м. Вінніпег, Канада) дає підстави не лише для вдячної пам'яті, а й дозволяє стверджувати, що постать Івана Огієнка є видатним явищем в історії національної освіти, науки і культури. Проте його багатоаспектний творчий доробок потребує подальших системних досліджень.

У сьогоднішній ім'я великого вченого, митрополита Іларіона потрохи-поволі повертається із світів в Україну. За останні роки вже захищено декілька дисертацій в аналізом і узагальненнями його спадку, опубліковані цікаві розвідки дослідників-огієнкознавців. Особливо варто відзначити останню повновартісну монографію професора М.Тимошика (М.Тимошик. “Лишусь навіки з чужиною...” Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. – Вінніпег – Київ, 2000.). На часі є пошуки В.Ляхоцького, З.Тіменика, А.Марушкевич, О.Опанасюка, Г.Опанасюк, Д.Степовика, А.Погрібного та ін.

Створене Всеукраїнське товариство Івана Огієнка (голова, доцент Є.Сахацька), фундація митрополита Іларіона (президент, професор М.Тимошик). За успіхи на ниві національно-культурницького сподвижництва щорічно (у день народження вченого) присуджується премія Івана Огієнка (голова комітету, професор А.Погрібний).

На малій батьківщині (у м. Брусилів на Житомирщині) свято шанують пам'ять про земляка. У загальноосвітніх школах створюються куточки Івана Огієнка, на місті батьківської хати встановлена меморіальна плита. У Житомирі є вулиця Івана Огієнка, місцевому училищу культури і мистецтв присвоєно його ім'я. Суттєво, що викладачі й студенти цього закладу створюють музей нашого славетного земляка. Студенти, аспіранти й викладачі педагогічного університету проводять щорічні Огієнківські читання (керівник, доцент Л.Бондарчук), вони вже вдруге готуються до ювілейної конференції. Чимало зусиль до репрезентації творчого доробку вченого докладає Наукове товариство дослідників Волині (президент, доцент М.Костриця).

Очевидно, до спроб такого пошуку спадку нашого славетного земляка можна віднести і підготовлені українськими вченими-педагогами АПН України, викладачами вищих навчальних закладів України, докторантами, аспірантами та здобувачами матеріали про його різнобічну наукову і культурно-сподвижницьку діяльність. Дані статті будуть репрезентуватися на Міжнародній науково-практичній конференції, яку проводять Інститут педагогіки, Інститут проблем виховання, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України спільно з Житомирським державним педагогічним університетом імені Івана Франка. Конференція відбудеться 21–22 січня на базі Житомирського педуніверситету.